

Interference při zpracování vět v češtině

1 Koncepce práce – B

Práce je pojata jako konceptuální replikace experimentu z práce Villata et al. (2018) a jejím cílem je zjistit, existuje-li v češtině důkaz, že interference při zpracování věty může být způsobena nejen problémy s *vybavováním* (z angl. *retrieval*) cílového konceptu, nýbrž taky s *kódováním* (z angl. *encoding*) cílového konceptu. Autorka na základě svého experimentu založeného na čtení vlastním tempem dochází k závěru, že tomu tak je. Konkrétně pozoruje, že zpracování subjektu ve vztažné větě modifikující subjekt věty hlavní způsobuje náročnost zpracování, mají-li tyto subjekty shodný gramatický (resp. přirozený) rod, v porovnání s podmínkou, kde se oba subjekty v rodu liší. Klíčové přitom je, že tato náročnost se projeví v regionu následujícím subjekt vztažné věty, i když v tomto regionu není obsaženo sloveso, které se se subjektem shoduje (jde tedy o problém s kódováním, nikoliv vybavováním). Konkrétněji platí, že čtení adverbiale v *bance* je delší ve větě *Alena, kterou Petra v bance rozptýlila, přišla z obchodu s biopotravinami* (kde *Alena* a *Petra* jsou obě feminina), než ve větě *Alena, kterou Jakub v bance rozptýlil, přišla z obchodu s biopotravinami* (kde *Alena* je femininum a *Jakub* maskulinum; viz příkladové stimuly na s. 59).

Koncepce práce je promyšlená a data z češtiny, která je typologicky částečně odlišná od doposud zkoumaných jazyků, a navíc výjimečná svou morfologickou bohatostí, jsou cenným příspěvkem do probíhající diskuze o interferencích při mentálním zpracování jazyka. Přístup autorky je pečlivý a nenacházím důvod domnívat se, že její výsledky nejsou spolehlivé.

V teoretické části práce autorka ne vždy dokáže adekvátně vystihnout všechny důležité koncepty. Nejmarkantnější je tento problém při objasňování klíčových pojmů *cue-based retrieval* vs. *cue-based encoding*. V jejich charakteristice sice nejsou zásadní věcné problémy, ale autorce se nedaří vystihnout klíčové rozdíly mezi oběma typy interferencí, což posléze výrazně ztěžuje čtení výzkumné části. Teoretická část navíc obsahuje části, které přímo nesouvisí s vlastním tématem práce (nebo tento vztah aspoň není dostatečně objasněn). Příkladem takové části je kapitola 5, pojednávající o atrakci shody.

V práci se místy vyskytují nepřesnosti v popisu struktur, např. věta *The man saw the boy with the binoculars* (s. 13), kde dvojznačnost netkví v tom, jestli „s *dalekohledem (the binoculars)* modifikuje substantivum *muž (the man)* nebo *chlapec (the boy)*“ (s. 13), nýbrž zda modifikuje substantivum *the boy*, nebo verbum *saw* (resp. verbální frázi *saw the boy*). Ve větě *Jan viděl knihu, kterou chlapec velmi rád četl na dovolené* neplatí, že propojení mezi substantivem *knihou* a verbem *četl* probíhá na základě rysu [+PŘÍMÝ PŘEDMĚT]. Daná závislost je zprostředkovaná vztažným zájmenem *kteřou* – právě ono je objektem *četl*. (*Knihou* je přímým předmětem jen náhodou, srov. *Knihou, kterou chlapec četl na dovolené, leží na stole*, kde je podmětem, a přesto k propojení dochází – opět na základě zájmena *kteřou*.) V tomto případě autorka patrně až příliš mechanicky přebírá z literatury o angličtině, kde se v daném příkladu nemusí vztažné zájmeno vyskytovat (srov. *the book the boy read*). S tímto problémem se autorka potýká i ve výzkumné části, kde subjekt hlavní věty označuje za objekt, neboť je koindexován se vztažným zájmenem, které je objektem věty vedlejší. Vysvětlení inhiční interference, resp. příkladu (10), je matoucí. Jednak neplatí, že „distraktor (*sklad* nebo *soused*) [...] je v této větě negramatickým podmětem slovesa“ (*sklad/soused* je zda gramatickým podmětem predikátu *je nebezpečný*, podmětem slovesa *stěžoval* vůbec není). Formulace „v případech, kdy byl distraktor věrohodným podmětem“ (s. 20/21) nedává smysl, protože tento distraktor nikdy nebyl podmětem slovesa. Jde o to, zda jeho rysy odpovídají tomu, aby tímto podmětem *obecně být mohl*.

I přes zmíněné problémy lze koncepci práce hodnotit jako velmi dobrou.

2 Metodologie a zpracování dat – B

Autorka ve výzkumné části konceptuálně replikuje výzkum z práce Villata et al. (2018). České experimentální materiály vytvořila překladem z italštiny (příp. některé pozměnila či nahradila, vyžadovaly-li to jazykové vlastnosti češtiny), čímž se pokusila docílit co nejvyšší srovnatelnosti mezi původním italským experimentem a svou replikací. Rozdíly ve stimulech mezi italštinou a češtinou jsou dostatečně diskutovány. Výsledky jsou uváděny jak v numerické formě, tak i pomocí sloupcových grafů (příp. histogramů) a s adekvátně zvoleným znázorněním středních hodnot a datové variance.

V popisu metodologie jsou přítomny některé nedostatky. Oddíl 8.1 nazvaný *Hypotézy* je velmi krátký a neobsahuje jasně formulované hypotézy. Ačkoliv byly tyto do určité míry diskutovány při probírání původní studie Villaty et al. (2018), je důležité si uvědomit, že autorčin výzkum by měl být svébytný a i vzhledem k rozdílům mezi češtinou a italštinou by hypotézy měly být řádně probrány i ve vlastní výzkumné části.

Formulace „Každému účastníkovi byla prezentována pouze jedna podmínka z experimentálních položek.“ (s. 38) implikuje, že byl použit mezisubjektový design. V souladu s pozdější formulací šlo však evidentně o vnitrosubjektový design (srov. „každému z účastníků předložena vždy jedna podmínka od každé experimentální položky“; s. 67).

U experimentu založeném na hodnocení přijatelnosti není jasné, ptala-li se autorka účastníků na přijatelnost, nebo přirozenost. V textu se objevuje obojí.

Zobrazení distribuce hodnocení přirozenosti v závislosti na zvolené experimentální podmínce (obrázek 3 na s. 44) nepodporuje autorčino tvrzení, že „věty jsou některými participanty vnímány jako nepřijatelné nebo spíše nepřijatelné.“ (s. 44) Demonstrována data jsou konzistentní i s tím, že nejde o chování jednotlivých účastníků, nýbrž o vlastnosti jednotlivých položek.

V tabulce 5 jsou prohozeny hodnoty dolní a horní meze u podmínky Masc. Mismatch.

3 Práce s odbornou literaturou – B

Autorčina práce s odbornou literaturou je adekvátní. Autorka recipovala dostatečné množství relevantní odborné literatury a je schopna tuto reflektovat, reprodukovat a do určité míry (nikoliv však kompletně) adekvátně vysvětlit (resp. pochopit). Je však nutno podotknout, že oblast, na niž se autorka v práci zaměřila, je dost komplexní, a není tedy divu, že ne vždy dosáhla plného pochopení.

4 Formální úroveň práce – B až C

Práce obsahuje veškeré náležité části, včetně příloh obsahujících experimentální stimuly. Členění do kapitol není příliš smysluplné. Teoretická část je rozdělena do 7 kapitol (z celkových 9), přičemž tyto jsou věnovány jednak základním konceptům a jednak příkladovým studiím (které často souvisí s tématem práce jen okrajově), přičemž kapitoly pojednávající o základních konceptech (např. kap. 4, pojednávající o pojmu interference založené na podobnosti, je na stejné organizační úrovni jako kap. 5, pojednávající o konkrétním psycholingvistickém jevu, totiž atrakci shody). Autorčina výzkumná část se nakonec nachází až v kapitole 8, v níž je obsažena dobrá polovina celé práce.

V autorčině textu se nachází oddíly číslované na druhé (či další) úrovni (např. 4.1), po nichž však už nenásleduje další oddíl na stejné úrovni (chybí oddíl 4.2). To svědčí o nepromyšlené organizaci celého textu.

Kromě zmíněných kompozičních problémů se v textu vyskytuje relativně velké množství drobnějších formálních nedostatků. Několik příkladů:

- „neshoduje s číslem podmětem“ (s. 21)
- „[...] byla pozorována v různých typologických jazycích.“ (s. 24) – pravděpodobně zamýšleno „v typologicky různých jazycích“

- „milná“ (s. 24) – správně „mylná“

Celkové hodnocení – B

I přes zmíněné problémy lze konstatovat, že diplomová práce Kláry Novákové splňuje požadavky kladené na tento typ závěrečných prací a doporučuji ji proto k obhajobě s navrhovaným hodnocením **velmi dobře**.

Otázka k obhajobě

- Z práce mi není úplně jasné, jestli detekovaná náročnost zpracování je odrazem náročnosti zpracování substantiva, jehož rod odpovídá rodu předcházejícího substantiva, a tato náročnost se tedy projeví v regionu *přímo následujícím* za druhým substantivem (tzv. spillover efekt), nebo jestli jde o náročnost přípravy kódování shody na predikátu, v kterémžto případě bychom ho očekávali nikoliv nutně přímo za daným substantivem, nýbrž spíše *před shodujícím se predikátem*. Mohla by autorka objasnit, o kterou ze zmíněných variant jde (případně jde-li o něco úplně jiného)? Jakým způsobem by podle autorky mohl vypadat experiment (ve smyslu stimulů), který by zmíněné hypotézy mohl otestovat?

V Praze 12. 6. 2024

doc. Mgr. Radek Šimík, Ph.D.
Ústav českého jazyka a teorie komunikace FF UK
oponent práce